

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ГАЛУЗЬ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Грибан Г.П., Ткаченко П.П., Денисовець А.П.,
Плотіцин К.В., Пилипчук П.Б., Пантус О.О., Ободзінська О.В.
Житомирський національний агроекологічний університет

Постановка проблеми. Фізична культура у студентському середовищі виступає як частина загальної культури, основа здорового способу життя, сукупність духовних і матеріальних цінностей, способів їх використання з метою оздоровлення, розвитку фізичних якостей, проведення дозвілля тощо. Дотримання студентською молоддю здорового способу життя тісно пов'язано з духовним розвитком. Тому дослідження проблеми духовного розвитку особистості студента в процесі активних занять фізичними вправами визначається, з одного боку, соціальними умовами в яких знаходиться студент, а з другого – сучасними вимогами психологічної та педагогічної наук, для яких безперечно важливим є виділення характеристик духовності, визначення внутрішніх та зовнішніх детермінант духовного розвитку особистості, критеріїв та показників цього процесу.

Падіння духовності в нашій країні є загальноновизнаним фактом. Духовна місія вищої освіти в ХХІ ст. переживає досить серйозні потрясіння і трансформації, великі динамічні зміни. В одному із виступів Митрополит Київський і всієї України, Предстоятель Української Православної церкви Володимир сказав: "...Падіння моралі, всездозволеність і безвідповідальність загострюють економічні, соціальні, політичні і релігійні проблеми, перед якими стоїть сьогодні наш народ, наша держава". У сучасній освіті існує яскраво виражений шар інновацій, які постійно зламують і перебудовують освітні і виховні традиції, істотно ускладнюючи тим самим процеси соціалізації і адаптації студентської молоді до постійно змінюючих умов і вимог життя.

Торкаючись ролі вищої школи в розвитку особистості і формування її духовності, необхідно усвідомлювати: система цінностей, що складається у студентському середовищі, через певний відрізок часу може стати основною в суспільстві, ядром його культури і соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всепоглинаючий динамізм, постійна мінливість середовища, ціннісних орієнтирів – все це характерно для сучасного цивілізованого суспільства і, безумовно, впливає на умови, в яких протікає освітньо-виховний процес. Студентська молодь зазнає впливу і тих і інших тенденцій, що позначається на формуванні її ціннісних орієнтацій, потреб, духовності і поведінки.

Держава, сім'я, школа, політичні і релігійні організації, політичні лідери, засоби масової інформації рекламують різноманітні і відмінні одну від одної цінності. Пошуки молоддю самої себе, своєї індивідуальності і соціального статусу в таких умовах ускладнюються великим вибором, що поєднується

з динамізмом, новизною, а досить часто і не реальністю життя.

Ситуацію, характерну для вузівського середовища, з певною часткою відносності, можна визначити як стадію між старою системою цінностей, яка дає відчутні збої, і новою, що лише формується. З одного боку, декілька поколінь наших співвітчизників внаслідок відомих історичних причин були відірвані від джерел своєї культури. З іншого боку, студентству, як і всій молоді загалом, досить успішно нав'язуються сурогати інших культур, продукти масової культури, спрощені примітивізовані цінності. Рівень тиску цих "цінностей" вагомий як сам по собі (внаслідок загальноцивілізаційних проблем), так і суттєво зростає через відчутне зниження професіоналізму засобів масової інформації і структур, покликаних формувати і реалізувати духовні потреби населення [1].

В той же час панорама бачення духовності в Україні за останні роки значно збагатилася. Поряд із зверненням до зарубіжних філософських течій стає все більш змістовним повернення до духовних перевертнів української ментальності, поглиблюється вивчення якісної своєрідності кожної з постатей історії, залучається творча спадщина української діаспори. Духовність стає предметом вивчення не тільки філософії, а також багатьох наукових і навчальних дисциплін в тому числі і в галузі фізичної культури і спорту [3, 4, 5, 6].

Підвищення рівня духовності студентської молоді, вдосконалення її культури, освіченості, фізичного розвитку і зміцнення здоров'я та залучення до здорового способу життя є необхідною умовою формування особистості, подальшого зміцнення духовних основ сучасного життя, подолання негативних явищ, що знайшли відображення у девальвації соціальних і моральних цінностей, падінні інтересу до громадських справ, проявах бездуховності й скептицизму.

Метою дослідження є розробка науково-методологічних підходів до аналізу і вивчення духовного розвитку особистості студента в контексті його соціальної активності, що проявляється в процесі активних занять фізичною культурою та спортом.

Необхідно визнати, що світоглядні, морально-правові, етико-психологічні та педагогічні аспекти даної проблеми тільки почали усвідомлюватися у практиці фізичного виховання та спорту, а розробка відповідних педагогічних технологій лише проектується. Виходячи з цього, розпочате нами дослідження ставило завдання з'ясувати психологічні особливості формування духовності у студентської молоді в процесі занять фізичними вправами і спортом та визначити їх місце в формуванні і розвитку особистості студента.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз проблем духовності, духовного розвитку, духовного життя студентів багато у чому залежить від особливостей підходу до визначення поняття "духовність". Велике розмаїття визначень духовності зумовлене передусім об'єктивною багатозначністю культури та побуту. Наукове уявлення про зміст духовності допоможе викладачам вузів та студентам орієнтуватися в навчально-виховному процесі на його основні критерії.

Кожна з наук, що вивчає питання духовності, виходячи із свого предмета дослідження, виявляє ті аспекти, що потрапляють у спектр розгляду певної науки. Результат цього – різноманітність визначень, що вживаються різними авторами, посилення уваги суспільствознавців до теоретико-методологічних питань духовного життя суспільства, духовного розвитку особи.

Соціологічний аспект поняття духовності, з одного боку, трохи ширше, ніж психологічний, але більш предметний, ніж філософський. Н.О. Шаронова [10] під духовністю розглядає сукупність в системі особистісних мотивів двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнавати, винаходити, творити, мріяти і соціальної потреби жити і діяти в соціумі.

Філософське розуміння проблем духовності дозволяє розглянути цей феномен крізь призму єдності світу, що знаходиться в безпосередній єдності з людиною. Цілісність філософського бачення світу, на відміну від диференційованого підходу до нього з боку конкретних наук, пояснюється тим, що у філософії світ береться в єдиному контексті його існування, тобто з боку того, чим він є для людини, яка знаходиться на певному щаблі свого суспільно-історичного розвитку.

С.В. Пролєєв писав: "На жаль в радянській філософській літературі протягом десятиріч панував погляд, згідно з яким духовність людини є не більше ніж "відображення" її буття. При цьому цілком закономірно, що і духовний світ людини розумівся дуже спрощено і тенденційно. Фактично все багатство духовного життя опинилось зведеним до деяких змістів свідомості, які в свою чергу в більшій частині ототожнювались з формами організації знання. Роботи окремих дослідників, котрі виходили із більш глибокого і змістовного погляду на духовний розвиток людини, зустрічали спротив, замовчувались, не знаходили офіційного визнання" [9, с. 3].

Нині існує багато визначень цих понять. Так, А.І. Комарова [8] вважає, що суттєвий показник духовності людини – це порядність у дії, працелюбство і культура. Виховання високодуховної людини можливе тільки на засадах ідеології, яка відображає взаємозв'язки різних явищ суспільного життя і побудована на принципах справжньої духовності.

Духовність – особлива якість особистості, формування якої є складовою частиною процесу соціалізації, але вона не повністю детермінована впливом соціуму, а розвивається всередині конкретного індивіда на шляху його особистісного становлення під впливом як раціональних чинників процесу соціалізації, так і стихійних, неінтенціональних, соціальних і особистісних [10].

О.В. Вознюк, Л.М. Овандер [2] розглядають духовність як категорію міфологічно-релігійного цілісносинкретичного світорозуміння, яка етимологічно походить з такого поняття як "дух". Дух, що є поняттям в основному релігійним, виражає явище, яке за своїм визначенням не має чіткої просторово-часової локалізації. Тобто дух (як і духовність) втілює в собі принципи холодності, синергії, взаємозв'язку, взаємодії, опосередкування одного іншим, відображаючи фундаментальний вимір буття – цілісність.

Велике розмаїття підходів до розуміння духовності вказує на те, що вона має загальнолюдський зміст, який досить часто існує у конкретних персональних виявах. Духовність слід розглядати як

“спільнотну” та індивідуальну.

Розвиток духовних якостей студентської молоді, які змінюються і вдосконалюються не здійснюється механічно. Духовність особистості передбачає зміни не її натури, тілесності, а інтелектуальної сфери, моральних якостей, світоглядних позицій та орієнтацій.

Духовність особистості ґрунтується на єдності раціональних та ірраціональних складових вроджених і набутих якостей. Головним елементом особистості є високий рівень сенсорної відкритості людини, здатність розширено сприймати реальність, підвищена емоційність (як вроджені якості – задатки), специфічні мотиваційні установки (прагнення до самоствердження та самовдосконалення), високий рівень допитливості, ерудованості (як набуті якості), [7, с. 47].

У взаємодії з іншими сторонами соціального буття духовність виступає як керуюча система щодо всіх проявів людської активності. При цьому реальний вплив на активність відповідає рівню розвитку особистої духовності.

Духовне життя студентів являє собою складне і різноманітне явище, що розкривається у всіх сферах життєдіяльності, у різноманітних зв'язках і відношеннях з суспільством. Сутність цього явища полягає в тому, що процес освіти і виховання – є історичним процесом розвитку людських сил і відносин, формування особистості як суспільного суб'єкта діяльності, її духовного розвитку.

Розглядаючи структуру особистості студента, йдучи шляхом його формування і виховання, можна стверджувати, що структура включає стійкі об'єктивні та суб'єктивні соціальні якості індивіда, що виникають і розвиваються в процесі навчальної діяльності, а також під впливом соціального середовища. Значна частина соціальних якостей особистості студента характеризує рівень його духовності. Виходячи з цього, в структурі особистості студента необхідно виховувати і розвивати такі складові: потреби, духовні інтереси, мотиви особистісної поведінки, знання, волю та духовну чуттєвість, культурні цінності суспільства, здатність до творчої діяльності, орієнтації, світогляд, віру, переконання, ідеали та інші духовні регулятивні поведінки та діяльності особистості.

Всі ці структурні елементи тією чи іншою мірою притаманні кожному студентові, тому що він як особистість бере безпосередню участь у житті вузу і в цілому суспільства, володіє певною сумою знань, має свої переконання, прагнення, силу волі та духовні світопереживання. Духовність творить майбутнє студентське буття, виходячи з можливостей буття наявного через активність студента як суб'єкта духовності.

Динаміка інтересів, мотивів та зацікавленості студентів засобами фізичної культури та спорту за час навчання у вузі показує, що не відбувається суттєвих змін в розумінні їх значення для ведення здорового способу життя, трудової та професійної діяльності. Тому студенти після отримання заліку або закінчення вузу припиняють заняття фізичними вправами.

Тому навчальна діяльність у вузах повинна бути спрямована не тільки на формування професійних навиків і умінь, але і на виховання духовної сфери студентської молоді, зокрема на: а) утвердження в свідомості студентів високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння вітчизняної та світової духовної спадщини; б) забезпечення морального розвитку, виховання патріотизму, високої політичної культури та трудової моралі; в) запобігання негативному впливу інформації, яка містить елементи жорстокості, насильства, порнографії, випадки антисоціальної поведінки; г) впровадження переваг здорового способу життя, формування фізично здорової та духовно багатой особистості; д) уміння передати свої знання і навички у галузі фізичної культури і спорту своїм підлеглим та дітям, впровадити їх у своєму колективі та сім'ї тощо.

Процес фізичного виховання повинен передбачати захист моралі та посилення виховної роботи серед студентської молоді, запобігання негативним процесам у духовній сфері під час проведення спортивних змагань, вибору видів спорту та засобів фізичного розвитку. Це зумовлено тим, що в процесі спортивних змагань досить часто проявляються негативні процеси в духовній сфері, деформуються моральні засади суспільства. Цьому сприяють пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, послаблення виховної роботи з боку викладачів, тренерів та організаторів проведення спортивних заходів.

Одну з основних цілей занять фізичними вправами слід пов'язувати з переконанням того, що це має велику цінність в житті людини. Для цього важливо, щоб студенти постійно усвідомлювали красу і задоволення від таких занять, відчували м'язову радість. Необхідно так будувати навчально-виховний процес, який би сприяв розвитку здатності вбачати тимчасові, вічні і святі цінності життя, переживати такі миттєвості, які сприяють відчуттю певного досягнення, повноти радощів буття, мати позитивні емоційні переживання.

Розглядаючи духовність в процесі фізичного удосконалення студентської молоді слід виділити ознаки, які будуть притаманні її сутності.

1. Духовність у своїй основі не просте відзеркалювання матеріального буття системи фізичної культури та спорту, а складна інтеграція великих інформаційних масивів, що сформувалися у процесі історичного розвитку людини. До них входять знання про історичний розвиток фізичної культури, формування свідомості людини в цій галузі діяльності на протязі її історичного розвитку, зв'язок і специфіка їх взаємодії з іншими соціокультурними і економічними системами. В цілому духовність у сфері фізичної культури та спорту відображає історичний розвиток і є своєрідним ідеальним підсумком розгортання способу життя особистості в галузі цієї діяльності.

2. В історичному розвитку фізичного виховання студентів, духовність відображає загальнолюдські риси соціальних стосунків між людьми, основні принципи моралі. Конкретні прояви духовності: людська гідність, взаєморозуміння, взаємоповага, чесність тощо. Особливого значення це набуває у взаємовідносинах викладач – студент, студент – студент.

Висновки

Формування духовності особистості студента в процесі активних занять фізичною культурою та спортом потребує: а) чіткої мети при відвідуванні занять з фізичного виховання, визначення цінності,

місця і ролі фізичних вправ в здоровому способі життя; б) розвитку інтересів і мотивів, свідомого ставлення до занять фізичними вправами та обраними видами спорту; в) впровадження новітніх освітньо-виховних, здоров'язберігаючих та здоров'яформуючих технологій в процес фізичного виховання студентської молоді; г) формування співробітництва і демократичних взаємовідносин між студентом та викладачем; д) переорієнтування процесу фізичного виховання у вузах з навчального-тренувального на навчально-методичний з акцентом вирішення освітніх і виховних завдань фізичних вправ; е) розвитку та впровадження нових форм самостійних занять фізичними вправами, розширення спортивних інтересів і уподобань, активізації студентського самоврядування в галузі фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень. Проблема розуміння духовних вимірів особистості студента в процесі фізичного виховання тісно пов'язана з проблемами розуміння процесу фізичного удосконалення та розвитку, залучення студентської молоді до здорового способу життя, проведення активного дозвілля, які реалізуються в міру суспільних вимог особистості та її духовного розвитку.

Література

1. Астахова К.В. Духовне життя суспільства на межі століть: роль вищої освіти / Духовність і художньо-естетична культура. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних керівників. Міжвідомчий науковий збірник. – К.: НДІ “Проблем людини”, 2000. – Т. 17. – С. 64–69.
2. Вознюк О.В., Овандер Л.М. Духовність як інтегрованість людини в бутті // Духовність молоді людини. / Матер. міжрегіонал. Наук.-практ. конф. – Житомир, 1997. – С. 51–57.
3. Грибан Г.П. Методологічні аспекти духовності в фізичному вихованні та спорті. / Спортивний вісник Придністров'я. Науково-теоретичний журнал Дніпропетровського держ. інституту фіз. кул. і спорту. № 2, 2005. – С. 19–21.
4. Грибан Г.П. Методологічні аспекти духовності у сфері фізичної культури та спорту / Олімпійський спорт і спорт для всіх // Тези доповідей ІХ Міжнарод. наук. конгресу 20–23 вересня 2005 р. Київ, Україна. – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 54.
5. Грибан Г.П. Теоретико-методологічні підходи до вивчення питань духовного розвитку особистості студента в процесі фізичного виховання / Спортивний вісник Придністров'я. Науково-теоретичний журнал Дніпропетровського держ. інституту фіз. кул. і спорту. – № 2, 2006. – С. 7–9.
6. Грибан Г.П. Теоретико-методологічні, соціальні та психолого-педагогічні аспекти духовного розвитку особистості студента в галузі фізичного виховання і спорту / Науково-метод. розробки. – Житомир, 2008. – 120 с.
7. Княжук О.П. Інтуїція у вимірах духовності людини. / Духовність молоді людини. Матер. міжрегіонал. наук.-практ. конф. – Житомир, 1997. – С. 44–50.
8. Комарова А.І. Духовність, духовний розвиток особистості і православ'я / Духовність як основа консолідації суспільства. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник. – К.: НДІ “Проблеми людини”, 1999. – Т. 16. – С. 17–45.
9. Пролеев С.В. Духовность и бытие человека. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 3.
10. Шаронова Н.О. Духовність, соціалізація і освіта: механізми взаємодії в сучасному суспільстві / Духовність і художньо-естетична культура. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних керівників. Міжвідомчий науковий збірник. – К.: НДІ “Проблем людини”, 2000. – Т. 17. – С. 45–48.